

עומקא דפרשה

ערש"ק כ"ז שבט

'מבעה' זה אדם המזיק

במקור איסור מזיק

פנינים

שער הציון

מחברת לחברתא או שיעור קובעים עיתים

פר' משפטים - בענין איסור להזיק ממון חברו

'מבעה' זה אדם המזיק

הרב ישראל וינגן

גרסינן ריש ב"ק (ב) "ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה...", ובגמ' (ג): "...מאי מבעה, רב אמר מבעה זה אדם... ומקשה המהרש"א (בח"א) למה המשנה לא כתבה "אדם המזיק" כפשוטו, וכי משום דכתיב "בעיו" גבי אדם קרי ליה הכא גבי נזיקין מבעה.

ובמרומי שדה (שם) מבאר כמין חומר, דהנה מוכח שהמשנה מיידי במזיק באונס כמו כל נזקי שור ובור, דאם נאמר דמיידי באדם המזיק בפשיעה, א"כ מאי קאמר בגמ' "לא הרי השור כהרי המבעה...", וכי אפשר דאם שורו הזיק בפשיעה הוא חייב, ואדם שהזיק בפשיעה פטור מלשלם, הרי ז"פ דיותר יש לחייב אדם המזיק בידים ממזיק ע"י ממונו. ומעתה אשמעינן משנתנו, דאע"ג דבאמת קשה להישמר ממקרים ופגעים רעים שלא יארע אונס על ידו, **מ"מ יש לאדם לבקש מהקב"ה ע"ז** שלא יזיק את חברו, ומשו"ה נקרא אדם המזיק "מבעה" היינו מתפלל. נמצינו למדים דצריך כל יהודי להתפלל שלא יצא ממנו נזק וצער לחבירו כשם שצריך להתפלל על שאר ענייניו.

אך מצאתי בשיעורי הגאון רבי גרשון אידלשטיין שליט"א (ג): דמבאר באופ"א הא דקרי המשנה לאדם המזיק "מבעה", והוא, דמבעה הוא מלשון "בקשה", ומבואר ברש"י דהכוונה **מבקש מחילה**. ונראה להמשך את הקו - שמרומז בזה את הדין שמוטל על אדם המזיק **לבקש מהניזק מחילה ולפייסו**, ולכן קרי ליה בלשון "מבקש". וכן נראה מדויק דברי הרמב"ם (ח"מ פ"ה ה"ט) דכתב "אינו דומה מזיק חבירו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששילם מה שחייב לשלם נתכפר לו, אבל חובל בחבירו אע"פ שנתן לו ה' דברים... אין מתכפר לו ולא נמחל עוונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו", הרי שיש דין מיוחד באדם המזיק אדם, שצריך לבקש ממנו מחילה.

אמנם עדיין אינו מבואר כל הצורך מה שכתב הרמב"ם דרק אדם שהזיק אדם צריך לבקש מהנחבל מחילה, אבל אדם שהזיק ממון חבירו כיון ששילם מה שחייב נתכפר לו, ומ"ש זה מזה, ועוד קשה דיעוין ברמב"ם ה' תשובה (פ"ב ה"ט) דכתב שאין תשובה ולא יוה"כ מכפרין על עבירות בין אדם לחבירו, כגון החובל את חבירו או הגוזלו וכיוצא בהן, שאינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שחייב לו **וירצהו**... ו"מזיק" את חבירו נכלל ב"גזל" את חבירו, יעוין במעשה רוקח (תשובה פ"א ה"א), חזינן שגם במזיק ממון חבירו צריך לרצותו ולבקש ממנו מחילה, ונראה דברי הרמב"ם כסתרי אהדדי האם יש חיוב בקשת מחילה מחבירו במזיק את ממונו.

ונראה ליישב על נכון עפ"י מש"כ בשו"ת שתי הלחם (סי' טו) לדייק מהסמ"ג דיש שתי דינים בבקשת מחילה: א' זכות לניזק לתבוע את המזיק לב"ד לבקש ממנו מחילה, וכמו שיש חיוב תשלום שאפשר לתבוע בב"ד ה"ה שאפשר לתבוע עלבונו בב"ד, ב' דין בקשת מחילה שבלי זה לא שייך תשובה שלימה למזיק, ומצאתי בדרכי דוד (ב"ק צב) דמבאר שהדין "תשלום" בבקשת מחילה נלמד מהש"ס (שם) מהפסוק ועתה השב אשת האיש וכו' (בראשית כ, ז) שנאמר רק במזיק גופו של חבירו, משא"כ הדין "תשובה שלימה" בבקשת מחילה לא גרע ממה דאסור מה"ת לצער את חבירו באונאת דברים, ונלמד מהפסוק דלא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה, יז) יעוין ב"מ (נח:), וכשבא לעשות תשובה צריך לבקש מחילה.

והענין הוא, שהצער שנעשה לחבירו במזיק את גופו הוא ישיר מהמעשה שלו ונחשב מעשיו, אבל במזיק את ממון חבירו אין הצער אלא גרמא בעלמא - וגרמא בנזיקין פטור, אך כיון שסו"ס ממנו נוצר הצער הזה, אין לו תשובה שלמה עד שמפייסו. וע"פ זה אתי שפיר היטב הרמב"ם דבח"מ מיידי בדין **תשלומין** שזה רק בחובל את גוף חבירו, ובהלכות תשובה מיידי בדין **תשובה שלימה** שזה גם במזיק ממון חבירו.

במקור איסור מזיק

הרב אלקנה גלעזר

א. הנה ברש"י גיטין נג: ד"ה מטמא איתא, דלהזיק הזיק שאינו ניכר, אינו אסור מדאורייתא למ"ד לאו שמיא הזיק, ומבואר דבהזיק ניכר הוי איסור דאורייתא. והקהילות יעקב בב"ק סימן א' כתב, דאין לומר דילפינן איסור זה מדחיבה תורה בתשלומין, דחזינן שהמעשה אסור. דהא מצינו שחייבתו תורה אף כששורו הזיק ואף שהבעלים לא עשו שום איסור דהרי רשאי להניח את בהמתו לילך בה"ר כדאיתא בב"ק ו: דשור הוי ברשות, וכן בדף יט: וכי יאחזנה בזנבה וילך, ואפ"ה חייבתו תורה בתשלומין. ויש לדון במה שהוכיח הקה"י מחיוב דשור, דהנה אם נבא מכח סברא דלא חייבה תורה בחינם אא"כ עשה איסור, באמת מוכח משור דאף כשלא עשה איסור חייבתו תורה. אמנם יש להוכיח באופן אחר קצת, דאף דיתכן דחייב אפ"י שלא עשה איסור, מ"מ לא יתכן שמעשה שמתר לעשותו הוא עצמו יהיה סיבה לחיוב. וא"כ מהא דחייב על שור אף שלא עשה איסור, אינו דחיה לסברא זו, דלעולם אנו דנים את מעשה הנזק עצמו כמעשה שאין היתר לעשותו, ובשור אנו מחייבים אותו על המעשה של שורו (ואף אי נימא דהמחייב של הבעלים מחמת חסרון השמירה, מ"מ גמר החיוב מחמת המעשה היזק של השור עצמו), אלא דהיינו שייך לדון איסור והיתר על האדם כלפי מעשה שורו, אבל מ"מ אין סיבת החיוב מחמת מעשה המותר, ובאדם המזיק אם איתא דחיה מותר להזיק לא היה אפשר שמעשה הנזק יהיה סיבה לחיובו.

ב. ויש שכתבו דאיסור מזיק נלמד מגזלה, ויש להביא ראיה לזה דבב"מ סא. אמרינן ל"ל דכתב רחמנא לאו בריבית לאו בגזל לאו באונאה, ופירש"י ילמדו זה מזה שבכולן חסרון ממון שמחסר את חברו. ומשמע מדבריו דאיסור גזלה לאו משום שנוטל לעצמו אלא משום חסרון חברו, וא"כ כמו דס"ד התם ללמוד הנך איסורים זמ"ה, ה"נ יש ללמוד מגזל ואונאה למזיק. אמנם לפ"ז, להסבורים דגונב ע"מ לשלם אינו אסור מדאורייתא, גם מזיק ע"מ לשלם אין מקור לאסרו מדאורייתא.

ג. ובקה"י שם הביא ב' מקורות לאיסור מזיק. א. מהשבת אבידה. ב. מחמת דיני המשפטים ונלמד ממצות שופטים ושוטרים או משם שם לו חק ומשפט. דהרי אם באו לב"ד לדון על הרוצה להזיק, ודאי צריכים למונעו, דזכות בעל הממון לעכב, וזה צ"ע לכאן איך מתיישבים עפ"י דברי רש"י בגיטין הנ"ל שכתב שבהזיק שא"י ליכא איסורא דאורייתא. דלגבי השבת אבידה לא מסתבר שאין חיוב להציל ממון חברו מהזיק שאינו ניכר, דהמצוה היא משום גמ"ח ואין נראה שיהיה נ"מ בזה אם ניכר או לא. אמנם בב"מ לא. דרש רבא מכלל אבידת אחיך לרבות אבידת קרקע, וחזינן דאיצטריך ריבויא לקרקע ולא אמרינן דסברא הוא מה לי הפסד מטלטלין מה לי הפסד קרקע דבתרווייהו איכא גמילות חסד, וא"כ י"ל דבהזיק שא"י כיון דלא איתרבי, ליכא חיוב השבת אבידה. וכן קשה לטעם דהאיסור מדיני המשפטים, דלפ"ז צ"ל, דמדאורייתא אין זכות לאדם לתבוע חברו בב"ד שלא יזיקנו בהזיק שאינו ניכר, וזה צ"ע, דהרי סו"ס מפסידו. ולר"ד נראה דאף מצד דיני המשפטים ודאי אפשר לתבוע שלא יזיקנו אף שאינו ניכר, מ"מ לא מיקר שמו"כ איסורא דאורייתא, ודוקא לדבר המפורש בתורה עצמה קרינן איסורא דאורייתא, וזה כוונת רש"י בגיטין, והמקור לאיסור בהזיק ניכר צ"ל דילפינן מהחיוב תשלומין או דילפינן מגזל וכנזכר בריש דברינו.

ד. ולטעם דהשבת אבידה ילה"ק עוד, דבב"ב כב: תנן דמרחיקין את הסולם מן השוכן שלא תקפוץ הנמיה. ומקשי בגמ' והא גרמא הוא, ומשני ז"א גרמא בנזיקין אסור. ואם כל המקור לאיסור מזיק מהשבת אבדה, אמאי ס"ד לחלק בין בידים לבין גרמא. אלא דבאמת לא על האחרונים קושייתנו, אלא מסברא יש לשאול על דברי הגרמא, דאין ס"ד להתיר גרמא, דמאי גרע מהשבת אבידה. אמנם בלא"ה צ"ב הס"ד דלכתחילה שרי להזיק בגרמא, דאפילו אם לא נמצא בתורה מקור לאיסור ככה"ג, אמאי לא יאסר מצד דיני המשפטים. ונראה דבאמת זה פשיטא דבאופן שעושה מעשה הזיק גמור לא ס"ד דלישתרי לכתחילה, דעכ"פ מצד דיני המשפטים ודאי יש זכות למונעו, וכן מצד השבת אבידה, אלא דהתם מיידי שמניח הסולם לתומו, וזה אופן שימוש בממונו, ועושה בתוך שלו, וממילא אתי נזק לחברו, ובהו יש מקום לומר שא"א למנעו מלהשתמש ולהניח חפצים בתוך שלו אף דאיכא נזק בגרמא, ומסיק דאפ"ה אסור. והתוס' שם ב"ד"ה זאת כתבו דמיעקרא ס"ד דמי היכי דפטור ה"ו דמותר, ולכאן משמע דלה"ס דמדמינן היתר לפטור, וא"כ משניח הסולם גרמא מותר ואפילו בעושה ע"מ להזיק, ודלא כדברינו. אמנם יש לפרש כוונת התוס', דמדמינן היתר לפטור רק לענין עושה בתוך שלו, דהרי כשמזיק בידים פשיטא דחייב ואף בתוך שלו ואינו מתכוין להזיק, והיינו משום דשם מעשה נזק עליו, ובהו לא מהני שעושה בתוך שלו, אבל בגרמא אנו מוכיחים מהא דגרמא פטור ש"מ דלא מיקרי מעשה הזיק, וממילא כשעושה בתוך שלו יש מקום להתירו לכתחילה.

שלא לאכול בשר שור הנסקל... מרשי המצוה, כדי להסכים בדעתנו שכל מי שבה תקלה על ידו, מרוחק ונמאס עם אלקים ועם אנשים, ואפילו שוגג, כמו הבהמה שאין לה דעת, וכל שכן מזיד. ובתתנו דעתנו על דבר זה יביאנו להזהר הרבה בכל מעשינו, עד שלא תצא תקלה מתחת ידינו לעולם.

החינוך מלוא נכ

"או כי יכרה איש בר" חסר, ולית אחרינא חסר, וטעמא דמלתא דאפילו אינו כורה בור גמור, אלא מצא בור עמוק תשעה טפחים והשלימו לעשרה חייב, כדדרשינן להביא כורה אחר כורה שאחרון חייב.

פי' הטור

"וכי יפתח איש בור" מלא, "או כי יכרה איש בר" חסר ו, "בעל הבור ישלם" מלא. הלא דבר הוא. ונראה דאיתא בגמ' להביא כורה אחר כורה. לכך כתיב "וכי יפתח איש בור" - מלא, דהיינו עשרה טפחים, [כלומר מלא ואינו חסר כלום]. "כי יכרה איש בר" - חסר, דהיינו שהראשון כורה תשעה טפחים והוא חסר, והשני כורה בור שהוא חסר טפח עשירית, מי משלם, "בעל הבור" - כתיב מלא, פירוש מי שהוא ממלא [ומשלים הבור לעשרה], משלם.

שנות אליהו להגר"א, ליקוטים

"וכי יפתח איש בור" והא דשור ולא אדם חמור ולא כלים, הוא ענין מושכל, משום דאדם בן דעת לשמור עצמו מבור שיש בו כדי להמית. וכלים איך באים אל התקלה הא סתם כלים דלאו הפקר נינהו בעליהן משמרן, לא כן בעלי חיים דדרבן להלך ואין בהן דעת לשמור עצמן...

משך חכמה

"עין תחת עין" קיבלו חז"ל דהוא ממון, והגר"א ז"ל אמר כי בכתוב עצמו מרומז שאין זה עין ממש אלא ממון. כי היה לו לומר עין בעד עין, מהו הלשון תחת עין, אלא לרמז כי האותיות שתחת האות עין בסדר האלף בית, הן האותיות כסף. תחת הע' האות פ', תחת הי' האות כ', ותחת הנ' האות ס', דהיינו אותיות כסף. וזוהי כוונת הכתוב, שאם לקח עין, יתן את מה שתחת העין דהוא כסף.

שער בת רבים נקם הגר"א

"וכי יגח שור את איש..." הנה בכל הפרשה כתוב איש... אבל כאן לא כתיב רק כי יגח שור לבדו ולא כתיב שור איש, הוא מפני ששנו חכמים במשנתנו דשור ההפקר ושל ההקדש שנגח ג"כ חייב סקילה, ויהיה שור בלא בעלים ג"כ חייב סקילה.

משך חכמה

"אם לא ימצא הגנב ונקרב" ר"ת אליהו, מכאן רמז למ"ש רז"ל יהא מונח עד שיבא אליהו.

נחל קדומים לחיד"א נקם לקוטי גאוני קמאי

"כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגונב מבית האיש..." שמעתי מפי מורי הגאון החסיד מו"ה נתן אדלער כ"ץ זצ"ל, כי יתן איש זה הקב"ה (סוטה מב): לרעהו ישראל (מ"ר ר"פ יתרו), כסף כמשמעו, או כלים - אבריו וכל צרכיו. לשמור - בקדושה. וגונב מבית האיש - שהוא פוגם ומוציאו מהקדושה, אם ימצא שהוא גנב - שלא שב בתשובה, ישלם שנים - כדכתיב לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ואם לא ימצא הגנב - כי כבר שב בתשובה, אז ונקרב בעה"ב אל האלקים, ונקרב אל האלקים יותר מצדיק מעיקרא, כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד. אך בתנאי "אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" - ממש, שלא חטא בינו ובין חבריו דאז לא יכופר עד שירצה את חבריו.

תורת משה חת"ס (ע"פ)

ארבעה אבות נזיקין, יש לבאר בדרך מוסר שד' דברים הם המביאים את האדם לידי עבירות:

השור, מרמז לגאווה וגסות הרוח, כמ"ש בחגיגה שהשור גאה שבבהמות... השור המתגאה בכוחו אין לו מדה טובה שנוגח ומזיק לכל סביביו, ולכן מדת הגאווה הרגועה נרמזת בשור.

הבור, מרמז על הריקות מתורה וממדות ישרות, וע"ד שאמר התנא ולא הבור ירא חטא.

המבעה, מרמז על תאות הנאות, שביער בשדה אחר שלא מבחין בין המותר והאסור ובין מה שנתן לו הקב"ה.

ההבער, מרמז על כי תצא אש היצר הרע ותבעיר כאש בלהבתו כל היקר לאדם.

מנחת עני לערו"ל (ע"פ זכרון)

האיסור להזיק

כ' הטור (חו"מ שעח) כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבריו כך אסור להזיק ממון שלו. וביאר הב"ח כלומר לא תימא דליכא איסורא אלא לגנוב ולגזול כדכתיב בקראי, אבל להזיק ממון שלו אין בו איסור אם משלם לו ההזיק, אלא איסורא נמי איכא. [ועי' רמב"ם פ"ה מהל' נזקי ממון ה"א].

וכן בשו"ע שעחא, אסור להזיק ממון חבריו ואם הזיקו אע"פ שאינו נהנה חייב לשלם... [ובכותרת הסי' כלל באיסור גם שלא לגרום נזק] וכ' הסמ"ע - התחיל באיסור וסיים בחיוב תשלומין ללמדנו דתרתיה אית ביה, חדא דאף אם ירצה להזיק ולשלם מ"מ יש איסור בדבר דומיא דגניבה וגזילה... והשני שחייב בתשלומין. וכ"כ בפרישה דמה שתלה הטור איסור הזיק באיסור גניבה וגזילה, בא לומר שיש איסור בדבר אפי' אם רוצה לשלם לו הזיקו כמו שיש איסור בזה בגניבה ובגזילה, עיי"ש. והאיסור אף בממון המזיק כמ"ש הרמב"ם בפ"ה מנזקי ממון ה"א לגבי בהמה המזיקה שאסור להזיק אף כדי לשלם. ובקונטרסי שיעורים (אי"ח) דקדק מדברי רבינו יונה [להלן] דהאיסור כולל גם ממון המזיק מלבד אדם המזיק.

וכך מבואר ברש"י גיטין נג: ד"ה מטמא דמזיק הוא איסור דאורייתא. ועי' ביאור הגר"א חו"מ קנה אות ח (ליקוט) דלכו"ע נזקין אסור מן התורה. אך הקרית ספר הל' נזקי ממון פ"ה כ' דמה שאסור לאדם להזיק ולשלם נראה דהוי **מדרבנן**. ועי' חלקת יואב חו"מ כ. ועי' קה"י ב"ק סי' א דהוכיח מהגמ' בקידושין מב: דשליח להזיק הוא שליח לדבר עבירה, אלמא עבירה היא. [וקדמו המש"ח בפר' קדושים שהוכיח כן מב"ק נא ע"ש].

והרמב"ם במו"נ (ח"ג פ"מ) כ' "ולרוב האזהרה על מניעת ההזיק, חייב האדם בכל נזק שיבוא מממונו או מסבת פעולתו ממה שאפשר לו לשמרו מהזיק..." ומשמע דסיבת החיוב בתשלומין היא מצד האזהרה להמנע מלהזיק [והשמירה היא תנאי בחיוב]. אך מד' האחרונים נראה דאין חיוב התשלומין תלוי באיסור להזיק וכמ"ש בקונטרסי שיעורים ב"ק אטז דחיוב נזקין אין לו שייכות לאיסורים ומצוות שהרי אפי' מי שפטור מכל מצוות שבתורה מ"מ חייב בנזקין.

אך בתוס' ב"ק כג: (ד"ה הנהו) משמע דממונו המזיק ע"מ לשלם, אין איסור מצד עצמו אלא מטעמים אחרים עיי"ש.

כ' הרשב"א בריש ב"ק (ב: ד"ה אבל במחבורת) **דניזקין ספיקי דידהו להחמיר כאיסורין**. והחת"ס ביו"ד תשו' רמא (ד"ה אמנם) ובח"י ב"ק, ביאר דבריו וז"ל דעיקר ענין נזיקין היא גדר למ"ע ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ולא תעמוד על דם רעך, וכתיב והיה עליך דמים... ושיער הקב"ה בחכמתו שאם יתחייב התם כך והמועד כך... בזה נגדר הדבר וכל אחד ישמור נזקיו. ולכן בעיקר חיוב השמירה ובפי' כוונת התורה הוי איסורא ואזלינן לחומרא, אבל אחר שנעשה המעשה הוי ממונא ובספיקא אזלינן לקולא. ועי' ברכת שמואל ב"ק סי' ב' בדברי הרשב"א וביסוד פרשת נזיקין שנאמרה לא רק לגבי חיוב תשלומין אלא גם לגבי **איסור ועונש שמים**. ועי' ח"י הגר"ח ב"ק מא: וחי' ר' ראובן ס"ב ובשיעורי ר' ראובן יוסף ב ע"א (ו) שהביא ראיה לד' הברכ"ש מהשטמ"ק ומ"ש בדבריו.

איסור הזיק שאינו ניכר

כתב רש"י בגיטין נג: ד"ה מטמא ומדמע - איסורא דרבנן הוא כיון דלא שמיה הזיק אין כאן איסורא דאורייתא. ועי' פנ"י. ותמה החת"ס (ד"ה דר"מ) צע"ג להבין כפשוטו שמן התורה מותר להזיק לחבירו הזיק שאינו ניכר, עיי"ש, וכה"ק בתפארת יעקב. ועי' שו"ת מהרי"ל דיסקין (פסקים רמ) דאיירי כשהמזיק מרויח מכך וההיתר ע"ד דבר שאין מתכוין. ובתשו' הפרי יצחק (הוספה בסוף הספר) כ' דודאי אינו מותר ואף חייב בדיני שמים רק שאי"ז גדר דאורייתא ממש. ובחלקת יואב (ח"א חו"מ כ) כ' דאסור מדרבנן ולא מדאורייתא כיון שאין שייך בו השבת אבידה שאין גוף הממון נחסר. אכן כבר כ' הרמ"ה בגיטין על דברי רש"י דאין לפרש שהאיסור מדרבנן, "דודאי מדאורייתא אסור לאיניש להזיק ממון חברו הזיק שא"נ... דכתיב ואהבת לרעך כמוך וכתיב לא תשנא את אחיך וכתיב וחי אחיך עמך." ודלא כהפנ"י.

האמרי בינה (חו"מ עדות לג) כ' מקור דמדאורייתא אסור להזיק אף בהזיק שאינו ניכר, מדכתיב ופנו את הבית ודחז"ל שחסה תורה על כלי חרס שאין לו טהרה, הרי שגילתה התורה לחוס על ממון ישראל שלא לגרום אפי' הזיק שא"נ כמו טומאה, והמפסיד לחבירו ודאי עובר על איסור תורה.

מקור האיסור להזיק

בראשונים ובאחרונים מצאנו כעשר שיטות במקור האיסור להזיק:

ואהבת לרעך כמוך ביד רמה ב"ב כו. (קז) כ' משום ואהבת לרעך כמוך. [ועי' בחי' הרמ"ה גיטין נג.]. וכ"כ היש"ש לגבי האיסור לגרום הזיק, וכ"כ המנ"ח יא (ז) במזיק ע"מ לשלם, ובקו"ש ב"ב (כב). וכ"כ בחינוך (רמג) שכ' **לאהוב** כ"א מישראל אהבת נפש כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו וכו' **ולא יזיק לו בשום צד**. [ועי' רמב"ם בהל' עדות ג, ג... שנא' ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו] ועי' אמרי בינה (עדות לג) דלפי"ז במי שמוטר לשנאו אין איסור מה"ת לגרום לו נזק.

לפני עור לא תתן מכשול ביד רמה שם כ' גם מצד לא תתן מכשול, וכ"כ המש"ח פר' קדושים (יט,יד) לגבי כריית בור [ראה להלן]. ועי' מנ"ח (רלב) שתמה על הראשונים שהוציאו המקרא מידי פשוטו, דבנזק ונתינת מכשול ממש לא עובר כלל. אמנם לד' הרמ"ה הוא בכלל המקרא, וכ"ד ריה"ח בס"ח (תרעג) שבכלל לפני"ע שלא יזיק את חברו במחלה מדבקת. ועי' תפארת יעקב גיטין נג. (ד"ה והא מסק) דאם לא היה חיוב תשלומין היה אסור מצד מכשול.

לא תגזול כ' רבינו יונה באבות (א,א) "שהרי כתוב **לא תגזול וכל הנזיקין בכלל אותו הלאו והם מן התורה**" וכן נראה בד' הטור שכ' כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חברו כך אסור להזיק. ועי' לבוש (שעח). וכ"מ בד' רש"י בב"ק צד: דהרועים גזלנים הם לרעות בהמות בשדות אחרים. ועי' רש"י בחיי שרה (כד,י) שגמלי אברהם היו זממין **מפני הגזל**, והרי באכילתם הו"ל ממון המזיק, ומבואר דנקרא גזל. ועי' איה"ש שם. אכן יש לדחות דהתם אם אינו זממין יאכלו ולא ישלמו, ואין ראייה דאף כשמזיק ע"מ לשלם נקרא גזל. וכ"נ דעת הפנ"י ב"ק סב. דפסל מזיק לעדות משום דמה לי גזל לעצמו ומה לי גזל לאבד. וכ"כ המש"ח (ויקרא כד,יח) דאדם המזיק איסורו משום גזל.

אך ברמב"ן פר' וישלח מוכח דמזיק לא שייך לגזל, דכ' דבכלל מצות דינין דב"נ איכא גם לנזיקין, ולא כללם בגזל. ועי' קו"ש ב"ק צד. (ק) דהמזיק אינו עובר בלא תגזול.

השבת אבידה הרש"ש כתובות יח: כ' דכיון דמחוייב להשיב אבידתו ולהצילו מנזק כ"ש שאסור לגרום לו נזק. וכ"כ המנ"ח יא (ז) דהמזיק שלא ע"מ לשלם אסור מכח דהתורה ציותה להשיב אבידתו. וכ"כ החלקת יואב ח"א חו"מ ס"כ. וכן ביאר הקה"י ב"ק א וכ' דמשו"כ אסור אפי' ע"מ לשלם, עי"ש. יש שהק' דלפי"ז זקן ואינה לפי כבודו שפטר מהשבת אבידה, יפטר גם מנזיקין (עי' להורות נתן ח"ג קכא,ט), והשיב הקה"י דלא משכח"ל דמניעה מלהזיק יהיה בזיון לזקן. וכעיי"ז כ' בקונטרסי שיעורים ב"ק (א,יח) בשם הגר"ש שקופ שהאיסור מהלאו **דלא תוכל להתעלם**.

בל תשחית הלבוש (שעח) כ' דאין לומר דנא' בתורה רק שאם הזיק חייב לשלם אבל מותר להזיק ע"מ לשלם, דהא אסרה תורה **בבל תשחית** אפי' בממון עצמו כ"ש בשל חברו. וכ"מ בב"ח (שם) דפשיטא ליה דאסור להזיק ממון חברו שהרי אפילו ממון של עצמו אסור להזיק משום בל תשחית כדתן בב"ק צ: [וכ"ז אינו לשי' הרמב"ם בהל' מלכים ג, דב"ת מה"ת רק באילן מאכל, ובשאר דברים מדרבנן]. והקה"י כ' דיש אופנים של מזיק שאינו עובר בב"ת כגון שעושה לתועלת.

ולא ישמרנו בברכת שמואל ב"ק (ב) כ' בשם הגר"ח דדין ולא ישמרנו הוא איסורא, וביאר דבריו דעי"ז דין דשמירתן עליך נעשה גם מזיק לענין שייחשב מזיק ורשע בדיני שמים, עי"ש. ויש שביארו בזה דעצם מה דחייבה תורה את המזיק הוא המקור לאיסור. ועי' קה"י (ד"ה אמנם) משה"ק ע"ז. ועי' תפארת יעקב גיטין נג. דכ' איפכא דאם לא היה חיוב לשלם היה אסור כיון שמפסידו, אבל כיון דחייבה תורה ליכא איסור דאורייתא.

לא תעמוד על דם רעך החת"ס (ב"ק ב:) כ' דאיסור נזיקין הוא מצד **לא תעמוד על דם רעך**, וגדר למ"ע **דונשמרתם לנפשותיכם**. וכ"כ הגאון מקוטנא בישועות ישראל (כחג) דקרא דלא תעמוד על דם רעך כולל גם הזיק ממון.

המרכה"מ נקט דמקור האיסור של כריית בור **מלא תשים דמים בכיתך**. וכ"כ הרי"ף בביאור לרס"ג [ראה להלן].

יש שציינו לתשו' הרא"ש (כלל קה"י ד"ה וכן מצאתי) שכ'... **כי דרכיה דרכי נועם** וכל נתיבותיה שלום והקפידה תורה שלא יעשה אדם בתוך שלו דבר הגורם הזיק לחברו. אמנם יתכן דכיון דאיירי בהרחקת נזקין וגרמא נקט הכי אך המזיק ממש י"ל דהוא איסור גמור. ועי' בקה"י שם שביאר גם מצד **מצות הדיינים**. ועי' לעיל בענין הזיק שאינו ניכר מ"ש האמרי בינה מופינו את הבית.

איסור כריית בור וקלקול ברה"ר

בגמ' ב"ק נא. [לגבי בור של שותפין] מבואר דהשולח שליח לכרות בור ה"ז בכלל דאין שליח לדבר עבירה. ופי' המל"מ בהל' רוצח (פ"ב ה"ב) דהעבירה היא מ"ש רש"י בנג. (סד"ה נפל) דאין שליח לד"ע דאסור לקלקל רה"ר. וכ' שם ואיסור זה דמקלקל ברה"ר פשיטא דהוי **מדרבנן**. [ומוכיח דאף בדרבנן אמרינן אשלד"ע].

ובנוב"י (תשו' הרצ"ה מהד"ק אה"ע עח אות טז) תמה עליו דהוא איסור **דאורייתא** לכרות בור [מצד שהוא כמזיק בידיים, ועי' בביאור הרי"ף לרס"ג משה"ק ע"ז]. והמרכה"מ כ' על דברי המל"מ "דאיסור לקלקל ברה"ר הוי **ד"ת** בכלל לא תשים דמים בביתך, דאם אסרה תורה עשיית מכשול ברשותו כ"ש ברה"ר, דלא כמל"מ". וכן הק' בקו"ש (ב"ב כב: עו) דפשוט שאסור מדאורייתא לגרום הזיק מקרא דואהבת לרעך כמוך, וכל דעלך סני לחברך לא תעביד. ועי' משך חכמה פר' קדושים (יט,יד) דכ' עפ"י הגמ' הנ"ל דהוא לאו דאורייתא מלפני עור לא תתן מכשול שהוא אזהרה לפותח או כורה בור ברה"ר.

וכ"כ הרי"ף בביאורו לרס"ג "ל"ת נה (נד): שהחופר בור ברה"ר עובר בלאו דאורייתא דכתיב לא תשים דמים בביתך. ודייק כן מהרמב"ם בסה"מ שכ' הזהירו מהניח המכשולים **בארצנו ובבתינו**, שהמ"ע דמעקה והל"ת דלא תשים דמים, לא באו להזהיר על ביתו בלבד אלא על המכשולים בכ"מ, ומאי דכתיב בביתך הוא משום דבבית החובה מוטלת רק עליו משא"כ ברה"ר שמוטל על כל הצבור.

אם מותר להזיק לגוי

דעת המנ"ח יא (ז) דאין איסור להזיק גוי, שכ' בענין ביעור חמץ של גוי שקיבל עליו הישראל אחריות, דכה"ג לא הוי רק מזיק גוי, ובהו לא מצינו לכ"ע איסור בגוי, דלא שייך בו השבת אבידה. וגם האיסור להזיק אפי' ע"מ לשלם הוא משום ואהבת לרעך כמוך, אבל בגוי לא שייך זה. וכ"כ בקו"ש ב"ב י: (נה) דדוקא גזל הגוי אסור אבל לא מצינו שאסור להזיק ממון. [ולשי' בב"ק צד. (כנ"ל) דהמזיק אינו עובר בגזל].

אך המשך חכמה בפר אמור (כד,יח) כ' דאסור, שאינו בגדר הפקעת הלוואתו דשריא בגוי, אלא בכלל גזל דאסור בגוי. וביאר בזה הטעם דהפס' מכה נפש בהמה ישלמנה לא נכתב בפר' משפטים, מכיון דדמירי אפי' בשל גוי, ואילו פר' משפטים היא לפנייהם ולא לפני עכו"ם. ולפי"ז האיסור להזיק משום גזל הוא רק באדם המזיק ולא בממון המזיק שנכתב בפר' משפטים.

וכ"ז לגבי האיסור להזיק אך מ"מ מזיק עכו"ם חייב לשלם, כ"מ בשא"ג ס"א פח עי"ש. ובשו"ע הגר"ז א"ח תמ בהע' לס". וכ"כ החזו"א ב"ק י סק"יד. [ועי' פתחי חושן נזיקין פ"א (א)].

פסול לעדות

כ' הב"ח בחו"מ לדיב בשם המרדכי דהמזיק לחבירו במזיד אפי' ע"מ לשלם נקרא רשע דחמס, כדאשכחן בב"ק ס: במעשה דדוד דהמאכיל לבהמתו ע"מ לשלם קרינן ביה חבול רשע גזילה ישלם, אלמא דרשע גמור הוא ופסול לעדות ולשבועה.

אך היש"ש (ב"ק פ"ו ל) כ' דלא מצינו מזיק ממון חברו שפסול לעדות. [וכ"מ בפנים מאירות ח"ב צא]. ורעק"א בב"ק נז השיג על המהרש"ל מהמרדכי הנ"ל.

וכן הכריע הפנ"י בסוף הכונס דהמזיק בידיים כגזלן לענין עדות ומוסברא נראה דפסול דמה לי גזל לעצמו ומה לי גזל ע"מ לאבדה". ועי' בקונטרסי שיעורים (ב"ק א,יח) משה"ק ע"ז דהרי גזלן שייך רק כשנטל בידו.

וכ"כ האמרי בינה (עדות לג) דפסול לעדות מדאורייתא, ואפי' מזיק שחייב רק בדיני שמים. וכ"כ הישועות ישראל כחג, דכל שעשה מעשה לאבד ממון חברו נפסל לעדות. ועי"ש דבין אם נהנה ובין שעושה להכעיס.

חסידות במילי נזיקין

א"י בב"ק ל אמר רב יהודה האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין. ופי' הנימוק"י (יד. ומובא בד"מ וסמ"ע) דהיינו כל דינים האמורים בתלתא בבות דהיינו נזיקין וגזל והשבת אבידה ואונאה וריבית, משום דלא מקרי חסיד אלא מאן דעביד לענים משוה"ד בין לקדש עצמו במותר לו... בין למעבד הרחקה יתירא דלא ליגע באיסור גזל ונזקין וכיו"ב.

והיש"ש (פ"ג יד) פ"י לקיים "שילמוד אדם דיני נזיקין כדי להרחיק עצמו מהן". ועי' בהקדמת המהר"ל לדרך החיים שהיא השלמות עם זולתו, והיא שלמות בנפש כי המזיק הוא נפש רע כיון שאין לו הנאה [ובזה גרע משאר חטאים]. ועי' חת"ס ב"ק ב. בפתיחה לס' נזיקין.

ועי' משך חכמה פר' ואתחנן (וה), דג' הדברים שנא' בגמ' הם כנגד בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, ומילי דנזקין הוא כנגד בכל מאודך-ממונך, שיהיה בממון חברו.

נושאי הפרשיות הקרובות

תרומה - ענייני משלוח מנות וסעודת פורים
תצוה - ענייני קריאת המגילה
כי תשא - קימה לכב' תלמיד חכם
ויקהל פיקודי - הבערה בשבת

ד"ת להנ"ל אפשר להניח בתובה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף"
רח' שדי חמד

הערות והארות
לשער הציון ולחידו"ת שבגליון
ניתן לשלוח לדוא"ל:
gal200@neto.bezeqint.ne
או בתיבת "עומקא דפרשה"
ובמידת האפשר נעבירם לכותבים.
המערכת

אי"ה יצא

גליון עומקא דפרשא מורחב

על ענייני קריאת המגילה בפרשת תצוה

מבקשים מכל המעוניין לשלוח חומר
להזדרז ולמסור בהקדם האפשרי.
כמו"כ מי שמעוניין לתרום או להנציח
מתבקש ליצור קשר

אי"ה בקרוב

יעודכנו שמות השיעורים

כל היודע על שינוי או על שיעור חדש
מתבקש להתקשר לטל:

9141217

לתרומות והנצחות: 050-4122753

גליון השבוע נתנם ע"י
הנדיב החפץ בעילום שמו
להצלחה, לבריאות ולכל טוב